

31a

Corrections identical
with K. P.'s on copy
sent to K. P., Budapest

"GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN"

Dr. POLÁNYI KÁROLY professzor

/Kanada/

előadása

Budapesten, 1963. október 9-én

a Kulturális Kapcsolatok Intézete

és

a Közgazdasági Társaság

közös rendezésében.

Dr. Vajda Imre egyetemi tanár, elnök: Tisztelt barátaim! Tisztelt elvtársak! A Közgazdasági Társaság és a Kulturkapcsolatok Intézete nevében üdvözlöm a megjelenteket, és mindannyiunk nevében szeretettel és tisztelettel köszöntöm a körünkben megjelent dr. P o l á n y i K á r o l y professzort, némelyikünknek egykori tanítómesterét. /Taps./ Külön kell üdvözölnöm Polányi barátunk feleségét, D u o z y n s z k a Ilona asszonyt, akinek neve összeforrt a magyar munkásosztály és értelmiség forradalmi, háboruellenes küzdelmeinek történetével. Öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy körünkben láthatjuk és szeretetünkről biztosíthatjuk őket. Öröm azért is, mert ittlétüket h a z a t é r é s n e k érezzük, és tudjuk, hogy milyen élénk érdeklődéssel és aktív részvétellel kíséri Polányi Károly és Duczynszka Ilona a magyar szellemi élet, irodalom, művészet, tudomány fejlődési menetét és munkáját, milyen odaadással törnek utat a magyar irodalom külföldi megismerése és elismerése számára, nem kritikátlanul, mert magyar, hanem igényesen és válogatva azt, ami haladó és értékes. De ezenfelül hazatérésnek nevezhetem rövid látogatásukat azért is, mert egy hídon találkozunk velük, egy hídon, amely a magyar társadalmi fejlődés két jelentős szakaszát köti össze, de tényleg össze is köti.

Aktiv szakmai tevékenységükkel a század első évtizedében, az akkor uralkodó társadalmi viszonyok küzdelmeiben kellett harcolni az eszmei szabadságért és haladásért.

Amit ez a kor - Polányiék kora - alkotott, felejtetetlen marad a magyar történelemben, és mi örökösei vagyunk e kornak. Tegyük hozzá őszintén és szerényen, hogy nem is olyan

régen jutottunk el e kor érdemleges és megérdemelt méltatásához.

A hid pedig találkozásunk hidja napjainkban, amely társadalmunkba vezet, olyan társadalomba, amely a gondolkodás és cselekvés minden területén küzd az újért és jobbért, az igazságért és a humánusért. Nem merném mondani, hogy Polányiékát haza vártuk és befogadtuk, ha nem érezném azt is, hogy méltók vagyunk fogadásukra.

Igazságtalan lennék azonban, ha Polányi Károly jelentőségét egyedül többévtizede itthon végzett tevékenysége alapján értékelnék és figyelmen kívül hagynánk a közbeeső időben Angliában és az Egyesült Államokban végzett rendkívül sokoldalú, értékes munkásságát a társadalomtudomány, a gazdaságtörténet terén, amelyet - fájdalom - magyar nyelven eddig nem ismerhettünk meg. Talán ennek is eljön az ideje. E tudományos munkásságnak egyes eredményeiről, problémáiról fog Polányi professzor előadni. De engedelmükkel ezt megelőzően még egy gondolatot szeretnék megemlíteni.

Polányi Károly sokoldalúsága és erkölcsi világa abban is kifejezésre jut, hogy egyik kiadója és szerkesztője a "Coexistence" című, 1964 elejétől kezdve negyedévenként angol és francia nyelven kiadásra kerülő nemzetközi folyóiratnak. Elhivatottságának tudatára, kötelességérzetére jellemző, hogy ittlétének első pillanatától kezdve, sőt azt megelőzőleg is toborzott, hívta az élőket, írástudókat e lap zászlója alá, s nem eredménytelenül, hiszen a meghívó levélben ott szerepel

Bognár József neve.

Abban a tudatban üdvözlöm a Coexistence lap megjelenését, hogy maga a koegzisztencia, a békés egymás mellett élés nem egyedül a kormányok megállapodásának ügye, az emberek ügye is, a mienk. Együtt kell élni és együtt akarunk élni, még hozzá békében, azokkal, akiktől ma még mély szakadék választ el. Vitázni, gondolatokat cserélni akarunk, küzdeni a koegzisztenciáért, ami csak átmenet, közbeeső állomás, amely majd az ember közösségtudatának adhatja át helyét, olyan emberi közösségnek, amely tartalmában is méltó erre a névre.

Polányi Károlyt nem a szakadék tulsó oldalán érezzük. Vele nemcsak koegzisztálni, hanem együttműködni akarunk a békéért, a szabadságért, mindazért, amit számunkra a szocializmus eszméje képvisel.

Ezzel átadom a szót Polányi Károly professzornak.

/Taps./

x x x

P o l á n y i K á r o l y dr.: Nem tudom meghatottság nélkül megköszönni ezeket az üdvözlő szavakat.

Tisztelt Elnök Ur! Tisztelt Hallgatóság! Nem valami népszerű tárgyat választottam, de úgy gondolom, hogy talán ez lesz a leghasznosabb, amit tehetek. "Gazdaságszociológia az Egyesült Államokban" ez a tárgy. És mindjárt azzal kezdeném, hogy nemrég jelent meg Magyarországon egy igen kitűnő mű nagyon közel ahhoz a tárgykörhöz, az Egyesült Államok szociológiájának köréből. Ez a könyv a szociológiából éppen a

gazdasági részt választotta ki, és amit kiválasztott, szerintem a leggyakorlatibb és legsikeresebb része a szociológiának és mindenestre gyakorlatilag legfontosabb része.

Ezzel szemben én az általános szociológiáról szeretnék beszámolni, az általános szociológiának arról a részéről, amely a gazdaságra vonatkozik. Ez a szociológia aránylag nagyon új és az amerikai egyetemek tanulmányi szakosztályai - nak sok gondot okoz, hogyan tanítsák ezt a szociológiát. Ez a szociológia nem több, mint tiz éves abban a formában, amelyben a hírek azt tartják, hogy elkészült, bár már legalább tiz évvel ezelőtt indult neki a szerzője, Talcott Parsons, mégis a dátumokat feleleveníteném.

1953-ban volt, hogy az angliai Cambridge egyetemen, ahová meghívták Marshall-lecturek megtartására vendégül, először lépett ki tulajdonképpen ilyen formában a mű és meg is jelent Angliában, egy évvel később Amerikában és mindez - csak 1956-ra visz vissza bennünket - és 1963-ra vagyis egy évtizeddel az első kilépés után ez fejtörést okoz - mint mondom - az előkelő nemzeteknek, amelyek úgy tartják, hogy nem mehetnek el emellett a név és mű mellett.

Azt kell megmagyaráznom röviden, hogyan jutottam én tulajdonképpen a gazdaságszociológiának ehhez a fejezetéhez. A válasz az, hogy én magam gazdaságtörténelemmel foglalkoztam, de már amikor elindultam mint tanító Amerikában ezen az uton, hogy ezt a tárgyat, amelynek van egy hagyományos neve, "egyetemes gazdaságtörténet" - így hívták valamikor, ezt az egyetemes gazdaságtörténetet minden évben az egyetem úgy hir-

dette, hogy ennek tárgya a gazdaság változó helye a társadalomban. Ezzel a fogalmazással már jelezve volt, hogy tulajdonképpen én a gazdaság-szociológia irányában kívánom fejleszteni ezt a tárgyat az ósdi egyetemes gazdaságtörténet kronológikus mondanivalói helyett. És így a szociológiának egy empirikus ágához közelítettem tárgyamat, nyilván a gazdaság-szociológiához.

A szűkebb kutatások ezután a csere-intézmények kezdeteire irányultak, vagyis a kereskedelem formáinak, a pénzhasználatnak, a piaci ^{ok}elemeknek az eredetére. A gazdaság változó helyének szemszögéből (változó helyének a társadalomban) kivált három kérdéssel fordultam a gazdaság-szociológiához. Az első az volt, hogy hogyan identifikálhatjuk empirikusan a társadalom szövetében a gazdaságot. Másodszor hogyan van beágyazva a gazdaság (a társadalomba), az össztársadalomba; és harmadszor, ha a gazdaság helye a társadalomban változó, hogyan mondjuk meg, hogy honnán és hova változott és mi ebben a folyamatban a szerepe a társadalom gazdasági ^{fi}tényezőinek és a társadalom különböző ^{csop.}csoportjainak.

Ezek (az egyszerű ^aalapkérdések elválaszthatatlanok (attól, hogyha keressük) a gazdaság változó helyét ^{sz}a társadalomban. Innen fakad ^ttehát az érdeklődésem a gazdaság-szociológia iránt, de innen támadt a kritikai álláspont is, ^{on az unatkozó lecke}mert ezekre a ^{kérdésekre}kérdésekre választ kerestem.

Az amerikai gazdaság-szociológia ábrázolásában azal kell mérnem annak eredményeit, hogy milyen mértékben tud ^eilyen kérdésekre választ adni. A következő lépés ebben a gazdaság-szociológiában az volt, amikor Parsons egy volt diákjával,

Neill Smelser ^{kontra} fiatal tanárral együtt egy könyvet adott ki, amelynek címe "Gazdaság és társadalom" és érezvén, hogy indokolni kell ezt a címet, amely Max Weber legismertebb, világhírű művének ^{val azonos} címét használja, ők kifejezésre juttatták azt, hogy tudatosan vállalták ezt a címet, mert nem rettennek vissza attól, hogy ezt a könyvet úgy mutassák be, mint Weber munkásságának betetőzését.

Bár Angliában nagyon jó társaságban jelent meg ez a könyv, a Mannheim Károly által alapított és róla elnevezett társadalomtudományi sorozatban, és bár még abban az évben, amelyben Amerikában megjelent, két fiatal tudós, aki a columbiai iskolához tartozik, Terence K. Hopkins és Harry W. Pearson közgazdász terjedelmes, beható bírálati jelentek meg a könyvről, amelynek két szerzője ^{Smelser} Parsons és Weber. Dr. Parsons ábrázolási módja mindig a legmagasabb fokú elvontságot kedvelte, amely hosszú éveken át az érthetetlenség határán mozgott. ~~Sokáig egyhangú volt ez a nézet.~~ Előre bocsátom, hogy a gondolat lényegében egyszerű és népszerűen is megközelíthető, ha az ember nem fűz túl nagy reményeket a népszerűség ^{hez} műfajához.

A parsonsi ^{nagy} ~~teoréma~~ funkcionális ^{feladatra} ~~problémára~~ gondol, amelynek megoldása nélkül a társadalom nem állhat fenn, akár ^{kis, akár nagy} ~~nagy, akár kicsi, akár~~ ^{akár} ~~összetársadalom,~~ akár részleges. ~~Te~~ ^{ha} néha azt mondom, hogy funkcionális problémái ezek a társadalomnak, néha meg ~~ami ugyanannyit jelent~~ ^{azt} ~~hogy ezeknek~~ a megoldása ^l ~~kell~~ annak, hogy egy társadalom fennállhat, akkor én ugyanazt mondom két ^{szóval} ~~szóval~~. Ezt jó lehetőleg bejelen-

funkcionális problémái = kellek a társadalomnak

teni, mert "a szavakkal" még sok bajunk lesz, sok zavart okoznak. Ez a négy kellék a következő:

1. A társadalom szervezetének fenntartása, a "patternnek" megmaradása. Valóban, nyilvánvaló, hogy valami kell hogy legyen, ami a társadalmat olyan-
nak tartja meg, amilyen. Hát ez igaz!
2. Másodszor: a gazdasági rendszer.
3. A politikum. Angolul kitűnő szó van erre, ez a szó: a polity, Ez tulajdonképpen annyit jelent, mint a társadalom, mint politikai rendszer.
4. A három rendszer együttese.

Nehogy azonban valahogy ^{hiúskorán} fellelkesedjünk abban a tévhitben, hogy az egyszerűség jegyében áll ^{hiszen ez} ez az egész történet és fellelgezzünk, hozzá kell tennem, hogy a négy funkcionális "probléma" ^{az összes} annak megoldása a társadalmi struktúra alrendszereire és azoknak alrendszereire külön-külön is kiterjed. Ahol ^{pedig ezek} az alrendszerek ^{együttműködésével} a társadalomban érintkeznek ^{hiszen ezek} mert hiszen ezek részei valamennyi nép társadalmának, ott a szomszédos hasonfoku struktúrák egymással ^{mind egy alkalommal} cserébe lépnek, ^{ami valamely} ezek funkciójuknak kölcsönös átengedése révén alkuszhatnak meg egymással.

^{így} Ez egyszerűen hangzik, de hogy, különbözőféle sik-
jai ^a egy társadalomnak ^{egyik-másik} tulajdonképpen hogyan cserélhetnek ki funkciókat, vagy egyáltalán milyen értelemben cserélhetnek ki ^{de} valamit, az ^{nem} távolról sem világos.

¶ Másrészt, Ez a két komplikáló sajátossága ennek a rendszernek. Az egyik: hogy ez az a két funkció, amelynek megoldása nélkül a társadalom nem létezhet, ami annyit jelent, hogy vagy

megszűnik, vagy megszűnik olyan lenni, amilyen volt, és egy másféle társadalom lesz. Ez a definíció.

A másik az a különös gondolat, hogy ezek a rendszerek, ha egymás mellett léteznek, akkor ez azáltal lehetséges, mert funkcióik némelyikét elejtik ^{a másik részét pedig} és ~~másik részét~~ átveszik, és ^{ezt} ~~ezt~~ a szerzők úgy nevezik, hogy "háttér cserék", ^{halál} /inter-regional exchanges/ ^{for the future.} és Végül soron ezeknek a valóságán és fogalmi világosságán mulik ~~az egész~~ ^a rendszer, Parsons teorémájának értéke, sőt még érthetősége is.

Most áttérünk az általános szociológiának a gazdaságra vonatkozó részére és ezen a ponton már pontosabban kell megfogalmaznunk azt a négy funkcionális kelléket, - ahogy mondtam - népszerűen. A különbség talán nem nagy, de mégis fontos. A Parsons-féle fogalmazásokat most - hogy úgy mondjam - pontosabban ismételve, a terminológia kulcsa ez a négy funkcionális követelmény:.

1. Az első - és ezeket annyiszor fogjuk hallani, vagy legalább is használni, hogy azt hiszem, legjobb, ha egy kétségbeesett elhatározással megjegyezzük magunknak ezt a négyet, hiába, ez lesz a legjobb, - az első - amint már említettem - a társadalmi struktúra fenntartása, (a pattern maintenance) ^{karbantartás} és ehhez hozzá ~~van fűzve~~ a feszültségek oldása, ~~a~~ (tension management). Ez ~~meglehetősen világos és egyszerű.~~

2. A második - és ezzel sok bajunk lesz - az alkalmazkodás, vagy alkalmaztatás, angolul egy szóval azt lehetne mondani, hogy adaptation - ^{a helyes} és idézem az egész formu-

ideje

lát: "Adaptation of the social system to its social and non-social environment".

Ez rendkívül egyszerűen hangzik és magától értődőnek, és kiderült, hogy könnyű is lefordítani, ha adaptation ugyanaz, mint alkalmazkodás. Ez azután úgy van definiálva, hogy ez az a szerve a társadalomnak, az ennek a ható ereje, amelyet úgy neveznek, hogy "gazdaság" és ez kifejezetten így van, the economy, meg is mondja, hogy miért: mert a gazdaság egyrészt intézi és igazgatja a társadalmi és természeti környezetet, másrészt alkalmazkodik hozzá. Elég világos, hogy ha az, ami a gazdasági ilyenféle valami, alkalmazkodásnak is lehet nevezni, - majd később megmondom - még féltucat ilyen szerkezetet ugyanilyen okból /vagy ilyen kevés okból/ lehetne felelőssé tenni a második probléma megoldásáért, ezért mondom, hogy alkalmazkodás adaptation nyilván nemcsak azt jelenti, hogy alkalmazkodunk, hanem azt is, hogy alkalmazkodtatunk. Ennek van egy szűkebb értelme is, amit Parsons nyomán mi gazdaságnak neveztünk már bevezetőnkben, amit Parsons maga úgy ír le, hogy ennek felelős strukturális szerve a gazdaság.

Ezt azért mondtam ilyen hosszasan, mert ebben van valami úgy bosszantó, mint felháborító, hogy a szóhasználatoknak ekkora szabadsága jön létre ilyen fontos ponton.

3. A harmadik funkcionális köteléknek szellemes neve van: célt-érés. Angolul ez: goal attainment, a cél elérése, belefoglalva a célkitűzést. Mert azonnal kitűnik, hogy az a szerv, amelyre ez részben jellemző, és részben vonatko-

zik, ez a politikai társadalom - az állam szót itt nem használnám, de a kormányt igen. Ennek az az értelme, hogy egy társadalomnak - legyen nagy vagy kicsi - fennmaradásához hozzá kell járulni, szükséges, hogy valami célja legyen. Például egy futball csapatnak az a célja, hogy gólt lőjön, viszont egy egyháznak az a célja, hogy üdvözüléshez segítse a tagjait, az államnak egyik célja a honvédelem. Ezt valami kitűnő angol szóval goal attainmentnek nevezzük, amit úgy fordítottam, hogy valami cél felé törekvés, cél-elérés, ami kelléke a társadalomnak. Az a kifejezés, hogy polity, ami tulajdonképpen a politikai rendszereknek egy szava, ezt Parsons maga így használja.

4. A három köteléknek szinte magától értetődő, hogy amit Parsons úgy nevez, hogy az integráció problémája, meg kell hogy oldja. Ez az integráció /interrelation of units/, vagyis az egységeknek az egymáshoz való viszonyulása, amit különösen a három megelőző kötelék együttségének mondunk. Ez az együttség - azt hiszem, magyarul egészen jól lehet együtteséget mondani - mert végre is elsősorban ezeket a részeket együtt kell tartani.

A következő rövid kifejtés az első két problémára vonatkozik, vagyis - mondom, legtöbbször az első kettőről beszélek - és mindjárt szabadkozom, hogy a harmadik és a negyediktől nem fogok semmit mondani, mert ugyis eléggé meglátjuk ennek az általános szociológiának a karakterét.

Ez az első probléma a pattern maintenance, vagyis amit én úgy fordítottam, hogy a társadalmi szervezetnek fennmaradása, ez angolul egyszerűbben hangzik, mert az egyszerű

angol szó kitűnően megoldja ezt a fogalmat a pattern kifejezéssel. Ezen nem kevesebb értendő, mint hogy a rendszert alkotó egyének meg kell hogy tanulják ezt a mintát, ezt a patternt és hogy beléjük kell oltani a pattern becsülését, más szóval minden társadalmi rendszer^{on} kell hogy rendelkezék valami mechanizmus felett, vagyis mód felett, amely mellett az egyén felkészül arra, hogy a csecsemőből kisgyermek^{vagyis} legyen és azután hónapokonként folytassa ezt, végül olyanná legyen, hogy megtanulja, mi történik körülötte, ~~mert ez szükséges~~. Ez - önök bizonyára tudják - ezt nevezik szocializálásnak, amikor arról van szó, hogy szociális lényé hogyan válik a csecsemő. Ezt nem Parsonsék vetették fel először, ez egy igen nagy francia szociológiai teljesítmény, de ebbe a szociológiába ez is beletartozik. Ez a szocializálása az egyénnek magába foglalja azt is, hogy a kultúra egész mintáját, patternjét, áthatja a polity. És miután az ember megtanulta ezt a mintát, akkor ezt be kell gyakorolnia, még pedig megfelelő szertartások, ceremóniák, ünnepek és más szimbólumok révén.

Ezt azért részleteztem valamennyire, merthiszen az ember ezt önmagától is tudhatná, de azért jó ezt valóban tudni.

Ami a feszültségek^{enyheleket} oldását illeti, ez nem olyan egyszerű dolog, mert az emberi élet, ~~a köznapi élet~~ feszültségekkel jár és érzelmi zavaroknak, zűrzavaroknak van kitéve az ember, amelyekkel el kell bánni, ~~orvosolni kell~~^{ahhoz,} hogy az egyedek jókarban maradjanak. Ez elsősorban a család^{körzete,} felülete, ahol

c) hála istennek gyakran sikerül, és ^{amelynek} ~~ahol~~ egyik funkciója, hogy tagjait ^{jó karban} ~~örömben~~ tartja, ^{az által segítve} ~~hogy~~ aggodalmaktól megóvjá ~~őket~~, ~~bátorítja~~ és kisebbfokú testi bajainak ministrál.

Ez részletesen benne áll egy 1960-^{as amerikai} ~~ban írt~~ ~~kitűnő~~ tankönyvben, amely ezt a szociológiát tanította, amelyet most minden^{féle} ~~tanítanak~~ ^{oktatnak} és amelyek ~~megvan a bátorsága ahhoz, hogy~~ a triviálist is ^{ki} ~~megmondja~~. Tényleg, ez a lényege ^{az} ~~egy ilyen~~ általános szociológiának.

A második funkcionális kellék, az alkalmazkodás, vagy alkalmazkodtatás, Parsons szerint a gazdaságra hárul és már az előbb említettem, hogy az ő néha kinosan különös szóhasználatait hogyan kell érteni. Minden társadalom, amikor a gazdaságot intézi, és igazgatja a társadalmi és természeti környezetet, másrészt alkalmazkodik hozzá. Ennek folytán minden tartós társadalmi rendszer, akár egész társadalom, akár annak kisebb egysége, az ismert módon munkamegosztással jár. Ennek indokolására röviden elmondom: a javak és szolgáltatások termelésével együtt jár a szerepek bizonyos differenciáltsága. Még ha mindenki meg is tanulná a szerepeket és ismereteket, amelyek a különböző feladatok teljesítéséhez kellenek, akkor is szereposztásra volna szükség, mert egy-egy egyén nem tudná elvégezni az összes feladatokat, amelyek egyszerre esedékesek.

De röviden visszatérve a parsonsi tematikára, a szavak használatára, érdemes megállni, mert Parsons maga nevezi a gazdaságot /amelyet idézőjelbe tesz, hogy gondolkozási időt engedjen az olvasónak/ az adaptáció legfőbb szervének.

Pedig elmondtam kétszer is, hogy mi az adaptáció. Hát ha ez az adaptáció, akkor ugyanolyan joggal elmondhattam volna az állam, a család, az iskolázás, a honvédelem, vagy a technika forradalmi szerepére ugyanezt. Hogy a gazdaságon magán Parsons mit ért, amit idézőjelben használ állandóan, az viszont bizonytalanságban marad. ^{Ez nem} ~~Nem követek itt el~~ ellentmondás~~t~~. A gazdaság^{u.i.} az adaptációnak fő szerve és forrása. Amint felolvastam, az adaptációnak az volt a tartalma, hogy intézi és igazgatja a társadalmi és természeti környezetet. Azért hangsúlyozom ezt, mert már itt mutatkozik a fő nehézség, hogy olyan szorosan vannak egymáshoz kötve a fő funkciók, vagyis a megoldandó problémák és azok józan ésszel felismerhető fő szervei, szóval az adaptáció, mint a teljesítmény és a gazdaság mint a teljesítő, olyan közel vannak egymáshoz, ^{mint} ~~hogy a~~ ~~mikor azután - később~~ látni fogjuk - a teória ennek a két sík-
nak a folytonos megkülönböztetéséből áll, a négy kellék, a négy funkcionális elem, vagy ami ugyanaz: a négy funkcionális probléma, - ez a legerősebb kifejezés rá - és azok a strukturák, amelyek elsősorban teljesen oldják meg ezt a problémát, olyan közel esnek egymáshoz, hogy a kettő majdnem ^{egybecsúsz} ~~ugyan-~~
~~az~~.

Azért kellett ezt hangsúlyoznom, mert - mint látni fogjuk - ez egy nagyon nagy része a teljes teóriának és ezen mulik, hogy a funkcionális probléma megoldása és a társadalomnak azok a szerkezetek, amelyek ebben szerepelnek, teljesen különböző, egymástól elütő jelenségekkel szerepelnek a teóriában. Persze ez távolról sem volna elintézésé en-

nek a teoriának, csak a nehézségét mutatja be annak, hogy az ember követni tudja részleteiben. Mondhatom, hogy megkoronázza ezt az a tény, hogy egy ilyen műben a gazdaság szó idézőjelben fordul elő, vagyis azon fenntartással, hogy annak definíciója nem fordul elő a rendszerben. Erről még szó lesz, ez igen fontos.

És hogy a gazdaságnak milyen a sajátossága, a természettől való függése, a gazdaságossága, vagy megélhetési fontossága az egyes embereknek, sőt csoportoknak, hogy mi is teszi a gazdasági adaptív funkcionális szerepnek a hordozójává, arra fény nem derül. Ez igen lényeges az egész teoriának a szerkezetére. Ez már túlmegy a tág szóhasználat jogán és inkább egy bizonyos terminológiai gyengeséget illusztrál, ami hozzátartozik ehhez a rendszerhez. Tényleg azonban a szabotosságnak a hiánya végső soron elkerülhetetlen. Amint a Parsons-i szociológia abban keresi általánosságát, hogy egy és ugyanolyan négyes formulát alkalmaz az ismételten funkcionálisan felnégyelt struktúrák mindegyik negyedére, ez az alapvető a teoriában, hogy a négy funkcionális probléma megoldása egész egyoldaluan lép fel. Ez világos és egyszerű gondolat. Ez nehezzé válik, amint az egyenrangú társadalom szervezetnek teljes rendszerét is adja a szociológia, amely egészen másféle fogalmi képzetekkel, szerkezetekkel operál. Most eljutottunk oda, hogy a parsonsi szociológiának a gazdaságra való kiterjesztése megkívánja azt, hogy a szociológia rá alkalmaztassék. Mert mi mást érthetünk ezen? Ez természetes és az is, hogy itt részletekbe nem mehetek, nagyon messzire ve-

zetne, nem is szükséges. Az szükséges, hogy az össztársadalom egészének szervezete tisztázott, világos, képzett világban játszódik le. Ez meg is történik, és ebben olyan értékes részletekkel találkozunk, mint egy kidolgozott elméletével annak, hogy az értékek, a normák hogyan intézményesüljenek, vagyis hogyan lehetnek megfogható részei a társadalomnak. Ez az intézményesülés nagyon jól kidolgozott része Parsons művének.

Másodszor, hogy az egyéneknek a társadalmassulása, hogy a csecsemőkből hogyan lesz valami, ez az anyag bele van dolgozva a parsonsi szociológiába, vagy legalábbis annak egy részének tekinthető. Csak egyetlen részre térek ki, arra, amely egy tisztázott, képzett világhoz kell, ami nélkül hiába volna átfogó teória, mert hiszen lényegében még mindig nem tudjuk, hogyan működik a társadalom és annak egyes részei tulajdonképpen hogy néznek ki és milyen kapcsolatban vannak egymással.

Van egy elmélet, Robert Merton nevéhez fűződik, és egy képzet-párhoz, amelynek strukturái egymáshoz tartoznak, egymás nélkül nem is érthetők meg. Csak a strukturának van funkciója.

Ez a könnyebbség és elegancia ezuttal nagyon jól funkcionál. Ezeket a mondatokat néha úgy lehet megszerkeszteni, hogy hallani is lehet és ez nem teszi értéktelenné ezt a kiegészítést a parsonsi általános szociológiának. De bátran lehet mondani, - beszélnek is arról - hogy ez Parsons-Mertoni szociológia, mert Merton, aki tanítványa volt és aki talán

másféle társadalmi koncepció kategóriáiban gondolkodott, kifejtette azt, hogy ez a struktúra-funkció képzetpár az alapfogalma a társadalomtudománynak. Ezt magam is hiszem. Ez az utolsó elemi gyakorlat, amelyre a hallgatók türelmét igénybe kell vennem, mielőtt áttérhetnék a parsonsi gazdaszociológia méltatására.

Most tehát röviden a struktúra-funkció fogalom-párról lesz szó és ennek felismerése, ha sikerül azt eléggé világossá tennem - ezzel volt a legtöbb bajom - akkor tényleg az egész rendszer, mint rendszer világossá válik még akkor is, hogyha a szóhasználatok ilyen merészek. Konkrét kitévő a társadalomban, magyarul mondhatjuk strukturának, mert ezt magyarra fordítani nehéz, sok hasonló szó van.

A négy probléma szemszögéből nézve, ezeknek a strukturáknak funkcionális szerep jut. Ha ezt átgondoljuk, nem nehéz a gondolat. Ez a lényege az egész teoriának. Ha a négy probléma megoldását megtaláljuk, változatlanul annak a négynek, amelyik különös nevek alatt, de kezdettől fogva szerepel, akkor a tényleges társadalomban nagyon számos strukturális elem funkcionális szerephez jut, mert ezek az elemek azok, amelyek ezeket a funkciókat teljesítik. Például azt mondhatnánk, hogy a gazdaság mint strukturális elem nagyon fontos funkcióját teljesíti minden társadalomnak. A nehézség csak az, hogy ezt adaptációnak nevezik, ezt a funkciót, de mi nagyon jól tudjuk, mi a gazdaság, hisz ezt nem mondja ki Parsons, mégis ezt mindenki tudja, ezek kézenfekvő képzetek

a társadalomnak. Így áll tehát a dolog.

Meg lehet érteni, hogy miért van döntő különbség a társadalom funkcionális alrendszerei és a konkrét strukturák rendszerei között. Ebben a mondatban még nem világos, de hamar világossá válik a gondolat. Míg a konkrét strukturális rendszerek és alrendszerek az empirikus társadalom alkatrészei, addig a négy funkcionális alrendszer absztrakt konstrukciónál nem egyéb. Ezt absztrakt konstrukciónak lehet nevezni és ha ezt így elfogadjuk, - azt hiszem, el lehet fogadni - akkor majd világosság terjed arra, mit akartak tulajdonképpen mondani.

A parsonsi funkcionális analízis vállalja azt, hogy nem empirikus, hanem a funkcionális jelenségeknek csak tankönyvekben létező bizonyos absztrakt aspektusával foglalkozzék. Ez mindjárt világosabb lesz. Egy kitűnő tankönyvben: Harry Johnson tankönyvében így találjuk ezt megoldva:

"A négy funkcionális probléma mindegyikének megfelel a társadalom valamelyik funkcionális alrendszere /sub-system/, amely azonban rendkívül absztrakt valami." Ezt mondja a tankönyv. A gazdaság például egy olyan funkcionális alrendszer, amely a társadalom adaptív problémáinak megoldására irányul. Persze erről már volt szó. A helyzet tehát a következő:

A társadalom funkcionális alrendszere egyáltalán nem konkrét csoportokból áll, hanem az össztársadalmi szervezet olyan aspektusaiból, amelyek a négy funkcionális probléma

bármelyikére vonatkoznak. Strukturális alrendszer viszont az olyan, amely konkrét csoportokból áll. Ezen a ponton dől el, hogy az ember érthetőnek tartja-e az elméletet vagy nem. Én érthetőnek tartom, mert addig gondolkoztam rajta, amíg rájöttem, hogy ezt sokkal egyszerűbben is el lehetett volna mondani. Amit mondani akar, az az, hogy a társadalom fennállásának bizonyos kellékei vannak. Ezt a négy kelléket felsoroltam. Ez mindig ugyanaz a négy kellék. És mint erősen hangsúlyozza, ez éppugy áll az ENSz össz-szervezetére, mint arra, hogy a liftet kiszolgáló, vagy azon dolgozó 3-4 ember hogyan végzi dolgát és hogyan viszonylik egymáshoz. Van egy "kis társadalom" ebben az értelemben és arra is áll az, hogy ha nem tart össze, akkor széthullik.

Erre is áll a másik három kellék, de ha az össz-társadalmat vesszük, vagy annak alkatrészeit, akár geográfiai alkatrészeit, vagy biológiai alkatrészeit, például a vérségi szervezet törzsi szervezetét, családi szervezetét, vagy más, az intézményeknek a konkrét világban létező felosztásait, bátran kérdezhetjük: milyen szerep jut mindegyiknek a négy probléma megoldásában, amelyről itt szó volt?

Jobb volna azt mondani, hogy mindazt a társadalomban, ami hozzájárul az 1 - 2 - 3 - 4 -hez, tartsuk össze, mert tényleg ugyanazt a funkciót töltik be, amelyhez tartoznak. Mindezek nem vonatkoztathatók valamelyik más probléma megoldására. Ezt azért kell mondani, mert amikor a gazdaságról volt szó, - és sokan vannak itt, akik tudják, hogy az micsoda, - akkor

Parsons semmiféle definíciót vagy tartalmat nem mondott és ez az ő nézete szerint nem baj, mert ő nem ad mást, mint aspektus-definíciókat és ezt nagyon sok jó közgazdász elfogadja, - akárhányat ismerek - akik azt mondják, hogy a gazdaság végeredményben aspektusa a jelenségek e csoportjának.

Tekintve, hogy én nem az aspektus-definíció híve vagyok, de nagyon jól megértem, hogy miről beszélnek /és ez semmiféle zavart nem visz bele Parsons teóriájába/, ebben a szociológiában ez annyit jelent, hogy az aspektus-definíciói ezeknek az egyes szerveknek azok, amelyeket ő vonatkoztat a funkcionális problémák megoldására. És most használni fogom ezt a mankót és hozzáolvasom a nagy könyvnek ezt a részét. A helyzet szerinte a következő /s azt hiszem, ez olyan közel jön a világossághoz, amilyen közel ez a rendszer valaha jut/: a társadalom funkcionális alrendszere egyáltalán nem konkrét szervekből, csoportokból áll, hanem az össz-társadalmi szervezet olyan aspektusaiból, amelyek a négy funkcionális probléma bármelyikére vonatkozhatnak. Vonatkozhatnak akármelyikre, nem kell, hogy többre vonatkozzanak. Amint ez megtörtént, akkor tulajdonképpen világossá vált, hogy mire való a négy funkcionális kellék és mit ad ahhoz hozzá a strukturális funkcionális analízis, amely a társadalom konkrét létező részeivel foglalkozik.

Most már rátérek erre a könyvre, amely Parsons - Smelser könyve, és amely nagyigényű címmel bír: "Gazdaság és társadalom". Ők mint társszerzők ebben a könyvben, amelynek

"Gazdaság és társadalom" a címe, nagyigényű terméket nyújtottak, amint illik is olyan műhöz, amely tudatosan hordozza címében Max Weber munkájának híres címét. A mű tézise abban foglalható össze, hogy a gazdaság nem egyéb, mint gazdasági aspektusa azoknak a társadalmi jelenségeknek, amelyek az össz-társadalom adaptív problémájának megoldására irányulnak. Előkerült újra az adaptív probléma, amely azt mondja, hogy az adaptáció abból áll, hogy kiválaszt emberek közül és a természet részeiből, és ezenkívül ezeket változtatja, ezért adaptív.

Most azt szeretném röviden mondani, hogy valamilyen képpen úgy van ez elképzelve, hogy a gazdaság, amelyet mi is gazdaságnak érzünk, főleg azzal foglalkozik, ki lehet ezt fejezni allokációval, úgy intézi és dirigálja a társadalomnak és a természetnek a részeit, esetleg úgy befolyásolja ezeket, amint az a társadalom - én azt mondanám - termelési szükségleteinek és elosztási igényeinek megfelel.

Nem hiszem, hogy ők mást gondoltak, de ők sohasem mondják. Ennek nyomán úgy vélik, hogy a közgazdaságtan az általános szociológiának mintegy paradigmája. A gondolatmenet a következő:

Először az általános szociológiát alkalmazza, azt, amit mi a gazdaságtan társadalmának nevezünk és azután a gazdaságtannak újjárendezett szociológizált képébe bevonja a szociológiát egészében. Két mozzanata van ennek a gondolatmenetnek. Az első fázisnak a hagyományos közgazdaságtan szol-

gál szilárd kiinduló pontul, a négy termelési tényező ki-
nálkozik itt. A négy termelési tényező a szociológiában négy
fenomenológiai funkcionális szerepét játssza. Most idézek:

"Ugy, amint az ösztársadalom négy funkcionális
alrendszerből áll, amelyek közül az egyik a gazdaság, úgy
a gazdaság maga is, mint társadalmi rendszer, funkcionális
al-alrendszerből áll."

Most következik a termelési tényezők felsorolása,
átvéve a közgazdaságtanból: a föld, a tőke, a munka és a vál-
lalkozás. Elhagyom azt, hogy a "föld" idézőjelben van. Itt
mindenféléről van szó. A szöveg szerint a "föld" idézőjel-
ben, mint termelési tényező megkülönböztetendő a fizikai ér-
telemben vett földtől, amiértis idézőjelbe tettük. De amint
látni fogjuk, joggal illettük ezzel a névvel. Teljes joggal.
Ezen a címen ugyanis háromféle elemet fordítunk a termelés-
re, - itt a termelés említve van:

1. Az első a természeti anyagok.
2. A másik a készségek és ügyességek, amelyek kö-
zött van a technológia, a piaci helyzetek intui-
tív ismerete és az üzleti tapasztalat.
3. A harmadik: bizonyos magatartások, amelyek kö-
zé soroljuk a munkakészséget és a hajlandósá-
got arra, hogy bizonyos természeti anyagokat
inkább termelésre, mint fogyasztásra szánjunk.

Mármint a "föld" - még mindig idézőjelben - a négy funkcioná-
lis kellék közül az elsőbe azért tartozik, mert a földkategória

alá soroltak bizonyos állandósággal szerepelnek a termelésben.

A tőkét a célelérés funkciójába sorolja a mű, azzal az indokolással, hogy a társadalomban ez főleg a politikum dolga és tudjuk a történelemből, hogy mindig is a kormányok ösztökélik az anyagi termelést, főleg a hitelszolgáltatás révén. Hogy a tőke a politikum járuléka a gazdasághoz, annak további bizonyítéka Smelser szerint, hogy a társadalom funkcionális alrendszerei absztrakt természetűek. Ehhez még azt is hozzáteszi, hogy a tőke a termelés eszköze révén különös helyet foglal el a gazdaságnak nevezett adaptív alrendszerben, amelyet ő maga befektetési-tőkésítési /investment-capitalization/ alrendszernek nevezett el.

A tőkéhez hasonlóan a munka is folyékony és a termelési tervek után indul a kereseti alkalmakhoz képest.

A negyedik tényező: a vállalkozás, de ezt nem részletezem. Ezen a ponton a gazdaságszociológia egyik fő mozzanata jelentkezik, amelyre már utaltunk. A termelési tényezőket nyújtó strukturák a gazdaságtól cserébe kapnak valamit. Cserébe a munkáért a társadalmi rendszer fenntartása - elsősorban a család - hasznos fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat kap. A csere nemcsak kétoldalu, hanem kettős. A család a munkáért cserébe fizetést kap, majd a fogyasztási kiadásokért fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat. Persze nem szabad a cserét úgy érteni, mintha valami tranzakció folyna itt le egy ugyanez áll a körzetek közti szolgáltatásokra és ellenszolgáltatásokra. Sohasem szabad elfelejteni, hogy a gazdaság és a

több funkcionális alrendszere a társadalomnak absztrakt egységek, és aszerint, hogy miféle csoport-típusok szerepelnek, számtalan változata áll ennek elő.

Itt egy nevezetes szakkifejezést kell még bevezetnem, tudniillik, amikor a funkcionális rendszerek között absztrakt tranzakciók mennek végbe, erre van egy név és ez a kölcsönös csere /inter-change/, ami kb. az, hogy a kölcsönös cserék és a körzet cseréje funkcionális absztrakciók és a dolog természete szerint a legkülönbözőbb körülmények között történhetnek.

A társadalmi processzus az absztrakt funkcionális egységek közötti határcserék között folynak le. Az empirikus gazdaságtörténészt alig elégítheti ki a gazdaságszociológiának ez a merész koncepciója. [A gazdaságtörténész érdeklődése többek között arra irányul, hogy mely empirikus jelenségek a társadalomnak azok, amelyek a gazdaságot kiteszik.] Ehelyett a "gazdaság" vagy a "kormány" aspektus-definícióval kell megelégednie. S gazdaság teoretikus ezzel beérheti, de a gazdaságtörténész alig. [Ha a gazdaság a társadalom egészében helyet változtat a történelem folyamán, akkor a kérdés elkerülhetetlen, hogy honnét, hova változtatja a helyét.] Erre a gazdaságnak aspektus-definíciója kielégítő választ nem adhat, mert nem identifikálja sem az egyik, sem a másik helyet.

A parsonsi szociológia elismeri, hogy a társadalmi alrendszereket a másik alrendszer környezi, az az ő környezete. [Ezt már sokan úgy fejezik ki, hogy a gazdaság be van

ágyazva nem gazdasági környezetbe. De ezt a helyzetet a "kölcönös csere" képzete már csak azért sem fedi, mivel hogy a csere jelensége csak a piactársadalomban univerzális. A gazdaságtörténelem, amely a gazdaság változó helyét a társadalomban valóban univerzálisan kutatja, efféle korlátozott gazdaságszociológiát alig használhat. [A szocializmus például ma éppen az ismeretek és perspektívák olyanforma tárgulását kívánja meg, ahol a piaci és a piactalan gazdaság határai érintkeznek. Hol a kapitalizmus kényszerül tervgazdasági elemeket bevezetni tulságosan elpiacosodott világába, hol a szocializmus szándékozik tervgazdasági diadalát tökéletesíteni piac-elemek bevonásával. Az elmaradt államokban éppugy, mint az új nemzeteknél is a piaci és nem-piaci elemek versengenek. A szocializmusnak mindenütt a legnagyobb elfogulatlansággal kell számbavennie a gazdaságtörténelemnek szociológiailag modernizált tanulságát. Miben áll ez?

Az elméleti kutatásnak az egyetemes gazdaságtörténelem terén, beleértve a primitív és az ókori gazdaságokat, afelé kell irányulnia, hogy megvilágítsa a gazdaság változó helyét a társadalomban. Az ehhez szükséges új fogalmi rendszer megteremtéséhez kiinduló pontul nem szolgálhatott, mint magának a gazdaságnak népszerű képzete és azon alapuló vulgáris, vagyis kritikátlan fogalma a gazdaságnak, ami nem más, mint két teljesen elütő fogalom összetétel. Ezek a fogalmak a gazdaságosság és az anyagiasság. Logikai természetük szerint az előbbi formális, a másik szubstanciális. A formális fogalma

a racionális, vagyis a céleszköz szerint organizált cselekvés logikájába tartozik. A szubstanciális értelem nem egyéb, mint az ember materiális érdekköre.

A gazdaságosság a tudomány és technika majdnem minden területére alkalmazható képzet, az anyagszerűség tereire alkalmazva, a gazdaság köznapi képzetét eredményezi. Hogy ez kétféle fogalmat tartalmaz, magábanvéve nem hiba. Számos fogalma a fizikának ilyen vegyes képzésű fogalom. A hiba ott van, ha a használata kritikátlanul történik, ha úgy használjuk, mint magától értetődő fogalmat. A vulgáris fogalom kritikátlan használatának következményei veszélyesek.

Ugyanis a piaczgazdaság köznapi képzeteit öntudatlanul kiveti az antropológiába, az ókori történelembe, és a középkorba, amelyben piacok ugyan voltak, de szűkebb értelemben vett piac-rendszer nem.

A kutatás célja tehát olyan fogalmak konstruálása volt /az ugynevezett csereintézményeknek/, amelyekben a kutatás célja olyan piaczgazdaság helyettesítésére volt hivatva, amelyben a kereskedelem formái és a pénzhasználatok, a piac-elemek, nem a piaci rendszer függvényei.

Operacionális meghatározások segítségével ezt a feladatot sikerült megoldani. A hagyományos piaci képzetek ezek voltak:

A kereskedelem, a jószágoknak az árak irányítását követő mozgásai a piacon keresztül. A pénz mint csereeszköz ezt a mozgást elősegítő uniformis tárgyakból állt. Kereset, kínálat és ár pedig a piaci mechanizmus rendszerképző elemei.

Mi volt az eredménye - egynéhány eredménye - ennek a szervezetnek? Ezen a ponton legjobb lesz, hogyha rövidre fogom mondanivalóimat.

Szubstanciális szerepből kiinduló definíció: a kereskedelem, a pénz és a piac nagyon meglepő eredményre vezettek a gazdaságkutatásban. A három csereintézmény gyökere nem egy töről szakad, hanem történelmileg és antropológiailag teljesen független természetű, független okozatu fejlemények. Részletekbe nem megyek. A modern világ uralkodó legendája, amely valamelyes mitikus cseréből származtatta ezeket a jelenségeket, a XIX. század antropológiájából ért meg. Ismételni szeretném, hogy a kutatás azt a meglepő eredményt adta, hogy a valóságban a kereskedelem és a pénz egyidejű az emberi társadalommal. Nem találunk olyan társadalmat, amelyben valamilyen értelemben jószágok ki nem cserélődnének, vagy nem volna valamiféle pénzhasználat. Mennyiben áll ez a piacokra? A piac sokkal különállóbb és későbbi jelenség. Nem piacrendszerről beszélek, mert az még sokkal későbbi, de piacról - és most ehhez még hozzá kell tenni, nem azzal a határozottsággal, amellyel ez meg van állapítva -, hogy még egy viszonylatban derül ki kettős eredete ennek a három csereeszköznek. Mind a három belső és külső formában jelenik meg.

A három csereintézmény gyökerei még egy viszonylatban is kettősek, minthogy egymástól független kül- és beltársadalmi eredeteik vannak: bel- és külkereskedés, belső és külső pénz, valamint belső és külső piacok más-más szociológiai

vonalon fejlődnek.

Max Weber jegyezte fel, hogy Európában csak a kapitalizmus korában szövődik össze a bel- és külkereskedelem. Rostovtzeff a görög és hellénisztikus polis bel- és kül-pénzeit különböztette meg. Thurnwald és más antropológusok megkülönböztették a szigettengerek társadalma között divó parti cserehelyeket. Mindenütt e kettőnek, a belső és külsőnek az összeszövődése egyik teremtő alapjelensége a mi világunknak. Tehát a kereskedelem, pénz és piaci rendszer nemcsak hogy nem egy töről származik, hanem mindhármuk két, szociológiailag ellenkező irányból kiinduló fejlődés eredménye.

Még azt szeretném mondani, hogy a gazdaságsszociológiai helyzet az Egyesült Államokban megérdemli az Európában iránta megnyilvánuló érdeklődést, s hogy igen absztrakt, az csak annyit tesz, hogy a parsonsi szociológia teoretikus konzultációval bőven operál. Persze más tudományok is spekulatív származtatott teoretikus konstrukciókkal operáltak és végül is empirikus munkájukkal mutatták ki jogosultságukat. A gazdasági szociológia, amely jogosan Smelser nevéhez fűződik, hivatott lett volna egy, a szociológia empirikus alkalmazása révén igazolni a teoretikus konstrukció jogosultságát, de ezt a köznézet szerint nem tette.

Inkább talán gyanut keltett a parsonsi általános szociológia iránt. Az igazságos méltatás azonban kénytelen elismerni, hogy itt nem tendenciózus reakciós áltudományról van szó. Smelser csak nemrég az ipari forradalomról írott

könyvében elítélte a Clapham cambridgei gazdaságtörténész óta Angliában divatos irányzatot, amely szerint az ipari forradalmat csak idézőjelben szabad említeni, minthogy a korai kapitalizmusnak az 1820-as éveket megelőző fél századában az átlagbérek emelkedtek.

Smelser egyáltalán nem osztja Clapham nézeteit, amely szerint tulajdonképpen az ipari forradalom csak az intellektüeleknek és az őt követőknek a kitalálása volt, mert ott forradalom sohasem tört ki. Angliában iskolát tartott fenn, husz éven keresztül az angol irodalomban idézőjelbe téve "ipari forradalom" nem fordult elő. Ezt az iskolát Smelser nem folytatja, ez reakciós iskola volt, ő nem csatlakozik hozzá. De az is tény, - amire most nem kívánok kitérni, mert ez másik előadást kíván -, hogy ez olyan szférának a része, amely szerint a smelserei közgazdaságszociológia idealizálva van, szenvedélyesen antiszocialista és a legélesebben irányzott, nem kívülről irányzott, hanem belülről irányzott antiszocialista meggyőződésű.

Csak arra térek ki, ami hozzám legközelebb esik, hogy a gazdaság szubstantív definícióját, amelyet kezdetben formálisan érintettem, s amelyet a Columbia Egyetemi gazdaságtörténészeknek, antropológusoknak és egyik-másik szociológusnak az iskolája következetesen pártol, ezt a szubstantív definíciót használó gazdaságszociológiát a tradicionális közgazdászok Amerikában egyhangulag nagy idegenkedéssel fogadták, mert a piaci formális analízis monopóliumába rést ütött.

Célzatosan az elavult Veblen-féle institucionálizmussal tévesztik össze, pedig itt merőben új alternatívája lépett porondra a piacgazdaság formális fogalmai ellen. Csak a közelmúltban vannak jelei, hogy az új gazdaságsszociológiára irányuló kísérletek is érvényesülni kezdenek. Azért is jogosult az a komoly érdeklődés, amely ezt a különös szociológiát fogadja Európában, de egyáltalán nem jogosult az, hogy az amerikai kritika nem hatol el ide, hanem csak ennek az új szociológiának a sikere.

Egyik célja ennek a mai beszámolónak az volt, hogy figyelmeztessenek arra, (hogy Amerikában igen jelentékeny és nagyon alapvető ellenkritikája van folyamatban a szocializmus kritikájának.) Köszönöm figyelmüket. /Nagy taps./

x x x

Dr. Vajda Imre elnök: Ki kíván hozzászólni Polányi professzor ur előadásához, vagy kérdést intézni az előadóhoz?

Haász Árpád: megkérdezi, mivel nem volt világos előtte, hogy a Harry Johnson-féle tankönyv, amely 1960-ban jelent meg először és címe Sociology, alcíme Systematical introduction, ez valóban megfelel-e címnek, mert azt mondaná, hogy egy másodfoku egyetemi hallgató színvonalán megírt mű, amely képviselni fogja ezen a fokozaton a parsonsi szociológiát, amelynek rendkívüli nehézsége világos.

Másik kérdése: milyen értékelésben részesíti Polányi professzor Samuelson könyvét.

Polányi: Én nem vagyok közgazdász, de olvastam a könyvet és azt találtam, hogy kitűnő és megérdemli azt a nagy megbecsülést, érdeklődést, amely az Egyesült Államokban fogadta.

A Johnson könyvéről azt szeretném mondani, hogy ez a könyv teljességében a parsonsi szociológiát képviseli, de nem szorítkozik Parsons műveire, hanem a szociológia majdnem minden problémáját ebbe beleilleszti. És ez nagy érdeme ennek a szociológiának, hogy egy keretet ad.

Azt is meg kell mondanom, hogy azt az áramlatot, amelyet a mi korunk képvisel, arról nyilatkozik ebben a tankönyvben és ez meglehetősen meglepő valami. Tudniillik ő közvetlen hivatkozással arra, amit ott csináltak, azt mondja, hogy ez az egyetlen alternatívája annak a rendszernek, amelyet ő részletesen előad és azt teszi hozzá, hogy bár némely esetben eltér tőle, ki lehetett venni ebből, amit mondtam, hogy a döntő pontokon nagyon eltér. Ezt azonban nem veszi tudomásul, viszont ezt az egyébként nagyon könnyen félre tolt és ignorált új irányzatot ilyen módon veszi ebbe a tankönyvbe.

Vajda elnök: További kérdés vagy hozzászólás?

Dr. Beck Salamon: Egy bizonyos értelemben visszhangot szeretnék adni azok részéről, akik Polányival együtt voltunk fiatalok. Természetesnek tartottam, hogy meghatottságában ülve tartotta meg beszédét. Jobban szeretettük volna azt a Polányit látni, aki a pódiumról állva beszélt. Amikor

Polányi előadását hallottuk, mindnyájunknak arra kellett gondolnunk, hogy nem a tudomány elemeiről, hanem a fiatal-ságunk elemeiről volt szó. Eckermann "Gespräche mit Goethe" című könyvében megírta az egyik Goethevel folytatott megbeszélését. Amikor Eckermann elmondotta, hogy véletlenül találkozott egy idősebb hölgygel, aki a fiatal Goethevel egy nyarat töltött együtt és rezignáltan említette, hogy ő megőrizte emlékei között, hogy milyen nagyszerűek voltak az Eutin-i almák, Goethe ezzel válaszolt: "Die waren nicht di Äpfel von Eutin, sondern die Äpfel ihrer Jugend."

Vajda elnök: Ki kíván még hozzászólni?

Bognár József: Röviden csak egy dologban szeretném helyreigazítani az előttem szólót, Beck Salamont. Abba a nemzedékbe tartozom, amely abban az időszakban, amikor Polányi professzor itthon munkásságát kifejtette, éppen in statu nascendi volt. Nem olyannak éreztem az előadást, amely kizárólag a fiatalságnak szól, amely egy hősi és nagyszerű fiatalság emlékének felidézésére koncentrált saját értékeit. Azt hiszem, nagyon sokat nyújtott mindnyájunk számára, akár a társadalomtudomány, akár gazdaságtudomány területén dolgozunk, hiszen bennünket is nagyon sokszor és sokoldalúan foglalkoztat ugyanez a probléma, a társadalom és a gazdaság viszonya, és azok a végső mozgató rugók, amelyekre a társadalom és a gazdasági fejlődés irányul.

Itt olyan elméletekről hallottunk, amelyek nem a mi ideológiánkból és felfogásunkból indulnak ki, de ezeket a végső rugókat keresik és ezekre igyekeznek magyarázatot adni.

Külön megragadott egy nagyon érdekes párhuzam. Tudniillik egészen különböző ideológiai felfogásból, egészen különböző körülmények között az amerikai társadalmi és gazdaságtudomány egymáshoz való viszonyában és a szocialista országokban a társadalmi és gazdasági tudományok egymáshoz való viszonyában bizonyos analógiát figyeltem meg az előadásban. Ez az analógia abban csúcsosodik ki, hogy nálunk is vannak tendenciák, amelyek a társadalmi és gazdasági jelenségek körét olyan módon veszik szinte azonosnak, hogy megvan már a gazdaság önálló léte és önálló törvényszerűségei, nem is tudnak már megfelelő formában kifejezésre jutni, magyarul a társadalmi tudományoknak vagy egyes társadalomtudományoknak mintegy van olyan törekvésük, hogy a társadalmi jelenségeket gazdasági jelenségekkel azonosítsák. És így van ez lényegében az ottani szociológiában is, ahol szintén olyan törekvésnek vagyunk tanui, amelyik a gazdasági tudományok integrálását akarja alapjában véve a társadalomtudományba beépíteni.

Ez persze olyan viszonyok között történik, hogy az ottani gazdaságtudomány részéről eleve elutasítják a társadalomtudományokkal és a politikai felépítménnyel való kapcsolatot. A nyugati közgazdászok zömének az az álláspontja, ezt abban rögzíthetnék, hogy a gazdaságnak megvannak a maga önálló mozgási törvényei s e szempontból bizonyos kérdéseket ilyen vagy olyan módon kellene rendezni. Hogy ez rendezhető-e ilyen módon, ez, mint mondják - a policy makereknek a dolga, vagyis hogy tisztán gazdasági szempontból igyek-

szünk megkeresni az optimális megoldásokat. De hogy ezek az optimális megoldások alkalmazhatók-e, adaptálhatók-e az adott társadalmon belül, ez természetesen nem a közgazdaságtudomány feladata, hanem ezt állapítsák meg azok, akik az államért, a társadalomért, a honvédelemért általában felelősek.

Ezért azt kell hinnem, hogy ez a törekvése a társadalomtudományoknak, a szociológiáknak, az Egyesült Államokban bizonyos mértékben érthető, hiszen ez reakciója annak, ami a gazdaságtudomány egy részében lezajlott, ami elzárkózott hosszú időn keresztül a nagyobb társadalmi folyamatok ugynevezett exogen gazdaságtani folyamatok kérdéseitől és ennek következtében valahol ezeknek a problémáknak össze kellett sűrűsödniük, tudományos vizsgálat tárgyát kellett képezniük.

Azt hiszem, ezzel függ össze és talán lehet, hogy összefügg ezzel az a körülmény is, hogy az utóbbi időben a különböző gazdasági teóriák nyugaton is a "nagy elméletek" igényével lépnek fel, hogy így mondjam, szemben azzal az időszakkal, amikor a közvetlen gazdasági valóságon kívüli jelenségeket kirekesztették a tudományos vizsgálat köréből. Dehát nagyon sok más ilyen anyag is megragadta a figyelmemet és azt hiszem, teljesen egyet tudok érteni azzal a végső értékeléssel, amit Polányi professzor ur adott, tudniillik, hogy hiba lenne ezeknek az elméleteknek a jelentőségét részünkről közlegyintéssel elintézní, hiszen ezek óriási tudományos apparátusokkal és hatalmas szervezettséggel készülnek.

És mint minden ilyen dolog figyelemre méltó, és a részletekben - mint ahogy erről szó volt - sok minden tanulságos is belőlük. Másrészt kétségkívül hiba lenne - és erre is világosan utalt Polányi professzor ur előadásában - az a fajta kritikátlan tulértékelés, amely alapjábanvéve negatívja annak a folyamatnak, amikor kézlegyintéssel intézünk el bizonyos elméleteket, mert hiszen ugyanazok szokták azután minden további nélkül adaptálni azokat, akik előzőleg kézlegyintéssel intézték el.

Ez a társadalom pszichológiai állapotával függ össze és pedig nagyon gyakran. Mindkettő nagy hiba és nekünk kell éppen azt megtalálnunk. Az előadás nagy mértékben segítségünkre volt, hogy megértsük ezeket az elméleteket, és ami ezekből részleteiben hasznos és ami a mi viszonyaink között is alkalmazható, azt adaptáljuk, a mi saját kutatásaink gazdagítására fordítsuk és ami ezekből elméletileg nem alkalmazható és rossz forrásokból táplálkozik, azokat természetesen ne csak ne tegyük magunkévá, hanem ezzel szemben igyekezzünk saját magunk teóriáit, saját magunk elméleteit ugyanazokról a problémákról kifejleszteni.

Mégegyszer szeretném a többi jelenlévő nevében, akik nem voltak kortársai Polányi professzor urnak, megköszönni az előadást, amely mindnyájunknak igen nagy örömet szerezett.

Vajda elnök: Ki kíván még hozzászólni?

Szalai Sándor: Egy kisebb kérdésben szeretnék vitába szállni Polányi professzor urral. A polémia alapja nagyon csekély. Polányi professzor ur évtizedeket töltött Amerikában, én az utolsó négy hetet töltöttem ottani egyetemeken és azt tapasztaltam, hogy nagyon nehéz Amerikában a szociológiából általánosításokat levonni. Na már most, nekem fel tűnt, hogy Polányi professzor előadásában, amikor az amerikai gazdaszociológiáról számolt be, ezt szigorúan véve - hogy úgy mondjam - tíz évvel, egy nagyon kevés névvel és művel azonosította. Polányi Parsont az amerikai elmélet pápájának állítja be, aki ezt a pápaságot azzal szerezte meg, hogy tulajdonképpen neki jutott eszébe először, hogy a hatalmas empirikus áradat közben New England-i oldalról szemlélje a dolgokat. Neki volt meg ehhez leghamarabb a felkészültsége is. Weber antologizált. Na már most azonban azonos-e ez az amerikai gazdaszociológiával?

Résztvettem egy konferencián Yale-ben, amelyen nagyon sok Chicagon tuli közgazdász vett részt, azok között, hogy úgy mondjam, csak ellenfelei voltak. Egészen más gazdaszociológiát üznek modern elméleti alapon, más, felső-matematikai, nem-Weberi fogalmakra építve.

Azt szeretném megkérdezni Polányi professzortól, akinek előadása címében is kontextusában is erről mindig mint az amerikai gazdaszociológiáról beszélt, hogy ezt példaként vette-e, vagy úgy gondolja, hogy ez az egyedül fontos és lényeges az amerikai gazdaszociológiában?

Én úgy találtam, hogy ez nem így van. Nagyon érdekes, sokakat foglalkoztató irányu, de mégis erősen newenglandi

és visszaverődésében angliai vonatkozása, de mégse ennyire egész amerikai.

Dr. Polányi Károly professzor válasza:

Azt hiszem, hogy nem tudnám megvédeni ezt a cím-
adást, de a tény az, hogy nekem az a benyomásom, ez az ameri-
kai szociológia tulajdonképpen Európában született. Tény, hogy
én ezt a benyomást az amerikai szociológiáról tulajdonképpen
Európában nyertem. Az amerikai szociológiából leginkább ez
iránt érdeklődnek az emberek.

Igy történt az, hogy én arról beszéltem, amit el-
mondtam. Ezenkívül úgy is áll a dolog, hogy azt hiszem, visz-
sza mehettem volna egy kicsit a régebbi szociológiára, de nem
nagyon találnék sokkal régebbit. Mehetünk nyugatabbra. Én et-
től szenvedtem legtöbbet és nekem bizony ez a szociológia volt
a legközvetlenebb gondom az egyik jelentékeny keleti egyetemen.
Ez nem magyarázza meg azt, hogy miért feledkeztem meg a többi
szociológusról, de bevallom, nem hiszem, hogy az Egyesült Ál-
lamokban most többet emlegetett szociológus van, de különösen
olyan, mint Parson. Ő volt az, aki mellett nem tudnék szó
nélkül elmenni.

Szalai Sándor: De Parson fordította Webert és ol-
vasta Webert eredetiben...

Polányi: Nem tudom - ugylátszik - hatásosan megvé-
deni ezt a címadást.

Dr. Vajda Imre professzor, elnök: Ha nincs több hoz-
zászólás, nem marad más hátra, minthogy köszönetet mondjak Po-
lányi professzor urnak előadásáért és köszönetet mondjak a je-

lenlévőknek is részvételükért.

Szabadjon azt mondanom, hogy a kisszámu hozzá-
szólás nem az érdeklődés hiányának tudható be, hanem in-
kább annak, hogy a felvetett gondolatok rendkívül újak vol-
tak, a kifejezések is újak, a jelenlévők tulnyomó része szá-
mára nyilvánvalóan ismeretlenek, - nem átalлом magamat is eb-
be a többségbe besorolni - és így természetes, hogy nem me-
rünk és nem is tudunk érdemben hozzászólni, de annyit felté-
telezek - éppen megint magamból, mint a jelenlévők átlagti-
pusából kiindulva -, hogy érdeklődésünket ez iránt a szocio-
lógiai felfogás és gondolatvezetés iránt Polányi professzor
ur előadása nagyon nagy mértékben felkeltette.

Mi más lehet igazán egy előadás, mint érdeklődést
kelt azok iránt a gondolatok iránt, amelyek előadására vállal-
kozott? Ezért még egyszer nagyon köszönöm Polányi professzor
urnak az előadását. /Nagy taps./

GAZDASÁG-SZOCIOLÓGIA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Csak nemrég jelent meg Magyarországon kitűnő ismertetése a modern amerikai szociológiának, amely éppen a gazdaság-szociológia empirikus és gyakorlati részeit emelte ki. Ezek mind módszertani, mind elméleti szempontból tetemes jelentőségűek, nagy gyakorlati fontosságukról nem is szólva.

Saját beszámolóm ezzel szemben az általános szociológiának a gazdaság egészére vonatkozó részeivel foglalkozik. Érdeklődésem forrását az jelzi, hogy saját tantárgyamat, hagyományos ósdi címén az államháztartás-gazdaságtörténelmet egyetemes gazdaságtörténelmet, úgy írtam körül az egyetem hivatalos évi közleményében hogy: A gazdaság változó helye a társadalomban. Ezzel szándékosan az általános szociológia egyik empirikus ágához közelítettem tárgyamat, még pedig a gazdaság-szociológiához. Gazdaság-történelmi kutatásom első-sorban a csereintézmények kezdeteire irányult, vagyis a kereskedelem formáinak, a pénzhasználatoknak és a piaci elemeknek eredetére. A gazdaság változó helyének a szemszögéből nézve, a gazdaság-szociológiának kivált három problémája foglalkoztatott:

- (a) ^{Különböztethetjük meg} Hogyan ~~identifikálhatjuk~~ a társadalom szövetében a gazdaságot mint empirikus jelenséget?
- (b) ^{van beágyazva} Hogyan ~~érintik~~ a gazdaság-~~rendszer~~ az össztársadalomba?
- (c) Ha a gazdaság helye a társadalomban megváltozik, hogyan mondjuk meg, honnan hová változik? És mi ebben a folyamatban a ~~szerepe~~ szerepe a gazdaság határozott tényezőinek és a társadalom különböző csoportjainak?

Innét fakadt a gazdaság-szociológia iránti érdeklődésem. de egyben kritikám is, mint gazdaságtörténészé, aki ezekre a kérdésekre keres választ.

Az Egyesült Államok vezető egyetemein működő társadalomtudományi szakosztályoknak a korszerű általános szociológia sok gondot okoz. Összesen egy évtizede annak, hogy híveinek nézete szerint egy ilyen általános szociológia elkészült. 1953-ban Talcott Parsons a Cambridge Egyetem-i Marshall előadások külföldi vendégeként szerepelt, már évtizedes munkálkodás után; 1956-ban pedig Neill Smelser nevű tanítványával együtt GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM címen könyvet jelentetett meg. A címet a társszerzők kifejezetten úgy ~~máhanzhahhahhahhahh~~ vállalták, mint Max Weber azonos című világhírű művének betetőzését. Az 1956-os mű Angliában jelent meg először, a Mannheim Károlytól elnevezett szociológiai sorozatban, majd 1957-ben az Egyesült Államokban. Még ugyanaz évben ott beható szociológiai és közgazdasági bírálata jelent meg a Comumbia-i iskolához tartozó Terence K. Hopkins és Harry W. Pearson részéről.

Talcott Parsons ábrázolási módja mindig a legmagasabb fokú elvontságot kedvelte, amely hosszú időn át az érthetlenség határán mozgott. Előrebocsátom, hogy a gondolat lényegében egyszerű és népszerűen is megközelíthető. Közérthetően szólva, a parsons-i teóriája négy funkcionális problémát nevez meg, amelyek megoldása nélkül társadalom tartósan nem állhat fenn, se nagy, se kicsi, se osztársadalom, se részleges. E funkcionális kellékek a következők: Először, a társadalom szervezetének és a benne foglalt értéképzeteknek a megmaradása; másodsor, a gazdasági rendszer; harmadsor, a politikai rendszer; negyedsor, e három rendszer együttese. Ne hogy azonban valami nagy egyszerűség jegyében túl korán fellelegezzünk, hozzá kell tennem, hogy az általános szociológia szerint az osztársadalom e négy funkcionális kelléke mindegyikének ugyanaz a négy kellék a funkcionális kelléke és

kivált a negyedik kellék - az első három együttese - azzal a sajátlagos kellékekkel bir, hogy ahol az alrendszerek (vagy akár az al-al-rendszerek) érintkeznek, ott a szomszédos hasonfokú rendszerek egymással mintegy alkura lépnek, némely kellékeiknek kölcsönös átengadására. Végül soron ezen határcseréken (inter-regional exchanges) múlik az egész teorema értéke, sőt még az érthetősége is. Mivelhogy az általános szociológiának a gazdaságra való alkalmazása ^{módon} csak ilyen ~~mód~~ történhetik, most már szorosabban kell a parsons-i teorema fogalmazásait követnünk. A parsons-i terminológia kulcsa, a négy kellék, a következő: 1. a társadalmi struktúra fenntartása (pattern maintenance) és a feszültségek oldása (tension management); 2. alkalmazódás (adaptation of the social system to its social and non-social environment), amit fentebb "gazdasági rendszer"-nek neveztünk; 3. céltérés (goal attainment), fentebb: a politikai rendszernek hívtuk; 4. integráció (interrelation of units) amit a három megelőző kellék "együttesének" mondtunk.

Az alábbi rövid értelmezésben Harry M. Johnson szociológiáját követjük. A "pattern maintenance" funkcionális kellék körülírásában az angol közismert "pattern" kifejezés szinte pótolhatatlan. Itt nem kevesebb értendő mint az, hogy a rendszert alkotó egyének, akár a szerepeket betöltő egyének vagy al-csoportok, meg kell hogy tenulják a "pattern"-t (viselkedési módot) és hogy beléjük kell oltani a "pattern" becsülését. Más szóval, minden társadalmi rendszer kell hogy egy "szocializálódási" folyamattal rendelkezzen, amelynek a révén az illető kultúra (pattern) a rendszer tagjainak a személyiségét áthatja.

Amiután megtanulták a kulturális mintákat, ezeket be kell gyakorolni, megfelelő szertartások és szimbolumok révén.

Ami a "feszültségek oldását" illeti, akárminő társadalmi rendszert alkotó egyedek érzelmi zavaroknak és zűrének vannak

kitéve, amelyekkel el kell bánni (to manage) hogy az egyedek jó formában maradjanak. A családnak, például, egyik funkciója az, hogy a tagjait jó formában tartsa, azzal hogy aggodalmaktól őket megóvja, bátorítsa őket és kisebb fokú testi bajaiknak utána lásson.

De hadd ~~közvetlenül~~ közeledjek beszámolóm szűkebb tárgyához, a gazdaságészociológiához. A második funkcionális kellék, az "alkalmazkodás", amely a "gazdaság" feladata. E parsons-i különös szóhasználatot úgy kell érteni, hogy a "gazdaság" egyrészt intézi és igazgatja a társadalmi és természeti környezetet, másrészt alkalmazkodik hozzá. Minden tartós társadalmi rendszer, akár egy egész társadalom, akár annak egy kisebb egysége, munkamegosztással jár. Ugyanis a javak és szolgáltatások termelésével együtt jár a szerepek bizonyos differenciációja. Még ha mindenki meg is tanulná a készségeket és ismereteket, amelyek a különböző feladatok teljesítéséhez szükségesek, akkor is szereposztásra volna szükség, mert egy egyén nem tudná alvégezni az összes feladatokat amik egyszerre esedékesek.

Az "adaptáció" szó egész parsons-i használatánál, a parsons-i szemantikánál, mégis érdemes megállni. Parsons maga nevezi a gazdaságot (the "economy") idézőjelben az adaptáció legfőbb szervezetének. Majd ugyanannyi joggal mondhatta volna az állam, a család, az iskolázás, a honvédelem vagy a technika körzetéről is. Hogy "gazdaságon" melyet idézőjelbe tesz, mit ért, az egyébként bizonytalanságban marad. Amit Parsons az adaptációról elmond, azt ugyanannyi joggal az állam, a család, az iskola, a honvédelem vagy a technika körzetéről is elmondhatta volna. Ami viszont a "gazdaságot" illeti, vajjon annak a természettől való függése, a gazdaság-szága vagy a megélhetési fontossága teszi ki annak funkcionális szerepét amelyet ő az alkalmazkodásban lát, arra fény nem derül. Ez túlmeleg már a tág szóhasználat jogán, inkább terminológiai önkényesség.

illusztrál. Tényleg azonban végső soron elkerülhetetlen volt amint ~~amint~~ a szociológia abban kereste általánosságát hogy egy és ugyanazon négyesformulát alkalmazza az ismételten felnégyelendő jelenségek mindegyik negyedére.

A parsons-i általános szociológiának a gazdaságra való kiterjesztése persze megkívánja az előbbinek az utóbbira való rá-
alkalmazását, ^{ehhez} /elsősorban az osztársadalom szervezetének és az abban megtestesülő értékeknek és normáknak rendszerelméleti képzetvilága szükséges, amelyre itt nem térhetünk ki. Ez olyan értékes ~~művek~~ elemekből áll, aminek az intézményesülés elmélete, valamint az egyének társadalmazulása (socialization). Csak egy, de a legfontosabb, a Robert Merton névéhez fűződő elméletre térek ki, amely a parsons-i négykellékes szociológiát kiegészíti. Ez az elmélet a struktúra-funkció fogalompárt teszi meg a szociológia egyik alapképzetének. Ez az utolsó elmegyakorlat amelyre a hallgatóság türelmét még igénybe kell vennem, mielőtt a ~~parsonsianus~~ parsons-smelser-i gazdaságszociológiára rátérek.

a

6

A parsons-i általános szociológia megvilágításában struktúra és funkció egymást kiegészítő fogalompár. A társadalmat kitevő konkrét szervezeteknek a négy probléma vonatkozásában határozott funkcionális szerepük van. De döntő különbség van a társadalom funkcionális alrendszerei és a konkrét szervezetek rendszerei között. ^{Míg} ~~amíg~~ a konkrét szervezeti alrendszerek az empirikus társadalom alkatrészei, addig a négy funkcionális alrendszer nem egyéb absztrakciónál. A funkcionális alrendszerek aspektusai az össztársadalom konkrét strukturáinak olyan aspektusai, amelyek valamely funkcionális probléma megoldására vonatkoztathatók. Szóval, ezen a ponton kiderül hogy a parsons-i funkcionális analízis nem empirikus, hanem kifejezetten a jelenségeknek csak egy bizonyos aspektusával foglalkozik. Harry Johnson-t idézve: "A négy funkcionális probléma mindegyikének megfelel a társadalom valamely funkcionális alrendszere (sub system), amely azonban rendkívül absztrakt valami... A 'gazdaság', például, egy olyan funkcionális alrendszer, amely a társadalom adaptív problémájának a megoldására irányul" és így folytatja: "De ez a 'gazdaság' nem valamilyen csoportokból áll amelyek maguk 'gazdaságiak', mert ebbe beletartoznak, például, a családok is. A helyes válasz tehát a következő: a társadalom funkcionális alrendszere egyáltalán nem konkrét csoportokból áll, hanem az össztársadalmi szervezet olyan aspektusai-ból, amelyek a négy funkcionális probléma bármelyikére vonatkoznak. Strukturális alrendszer viszont az olyan, amely konkrét csoportokból áll..."

Parsons és Smelser mint társszerzők a már említett GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM című könyvük^{kel} ~~ban~~ a négykellékes funkcionális problémának rendkívül nagy igényű termékét nyújtották. A mű tézise abban foglalható össze, hogy a gazdaság~~unk~~ nem egyéb mint a gazdasági aspektusa azoknak a társadalmi jelenségeknek, amelyek az össztársadalom adaptív problémájának a megoldására irányulnak.

vélik,
 Ennek nyomán úgy ~~vághatunk~~ hogy a közgazdaságtan az általános szocio-
 lógiának a paradigmája, míg induló mozzanatában az általános szo-
 ciológia terjesztődik itt ki a gazdaság szférájára, második moz-
 natában ennek a gazdasági szférának hagyományos teóriája ~~mintham~~
 visszafordul az általános szociológia felé és azt mintegy fel-
 öleli. Az első fázisban a hagyományos közgazdaságtan analízise
 szolgál szilárd kiindulópontul. Az általános szociológia parsons-i
 funkcionális kallékei analógiák segítségével funkcionális al-
 kategóriákba sorolódnak be. "Amint az össztársadalom négy funkcio-
 nális alrendszerből áll, amelyek közül a gazdaság az egyik, úgy
 a gazdaság maga is mint társadalmi rendszer négy funkcionális al-
 rendszerből (al-al-rendszerből) áll." Következik a termelési ténye-
 zők felsorolása. ^(a) A "föld" mint termelési tényező megkülönbözteten-
 dő a fizikai értelemben vett földtől, amiért is idézőjelekbe tettük.
 De mint látni fogjuk, joggal neveztük annak. Háromféle elemet
 szánunk a termelésnek. Az első a ~~természeti anyagok,~~
^{természeti anyagok,} a második
 készségek és ügyességek, amelyek között van a technológia, a piaci
 helyzetek intuitív ismerete és az üzleti tapasztalat; a harmadik
 bizonyos magatartások, amelyek közé soroljuk a munkakészséget
 és a hajlandóságot arra, hogy bizonyos természetes anyagokat in-
 kább termelésre mint fogyasztásra szánjunk. Mármost a "föld" a
 gazdaságnak a négy funkcionális kellék közül az elsőbe azért tar-
 tozik, mert az idesoroltak bizonyos állandósággal szerepelnek a
 termelésben. (b) A tőkét a célelérés funkciójába sorolja azzal az
 indokolással hogy a társadalomban ez főleg a politikai szervezet
 (the "polity") és tudjuk a történelemből hogy a kormányok
 ösztökélik az anyagi termelést, főleg a hitelszervezetek révén.
 Hogy a tőke a politikai szervezet járuléka a gazdasághoz, további
 bizonyítéka, Smelser szerint, hogy a társadalom funkcionális al-
 rendszerei absztrakt természetűek. ^{azt is} Ehhez még/hozzáteszi, hogy
 a tőke, a termelés "eszköze" lévén, különös helyet foglal el a

gazdaságnak nevezett adaptív alrendszerben, amelyet ő maga a "befektetés-tőkésítés" (investment-capitalization) alrendszernek nevezett el. (c) A tőkéhez hasonlóan a munka is folyékony és a ~~memorandum~~ ~~termelési~~ ~~tervek~~ ~~után~~ ~~indul~~, a kereseti ~~alkalmakhoz~~ képest. (d) A negyedik tényező a vállalkozás, amely a többi termelési tényezőt új módokon kapcsolja össze... Ez a tényező a gazdaság vállalkozási al-rendszeréhez tartozik, amely nyilvánvalóan az együtttesítő (integrative) alrendszer. A fentieket összefoglalva, a gazdaság és a többi alrendszer közötti csereviszony (interchanges) a következő módon írja le. A termelési tényezőket (a "föld" kivételével) a társadalom egyéb al-rendszerei szolgáltatják. "Röviden, a munkát a társadalmi rendszer fenntartását szolgáló al-rendszer (főleg a család), a tőkét a politikai al-rendszer, a vállalkozást pedig az integratív alrendszer szolgáltatja."

fő

Ezen a ponton a gazdaságsszociológia egyik ~~megfigyelése~~ ~~mozzanata~~ jelentkezik. A termelési tényezőket nyújtó rendszerek a gazdaságtól cserébe kapnak valamit. Cserébe a munkáért a társadalmi rendszer fenntartása fogyasztási javakat és szolgáltatásokat kapnak. Ez a jelenség általános, sőt, a csere kettős csere. A család a munkáért cserébe munkabért kap, majd a fogyasztási költségéért viszonzásul fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat kap cserébe. A gazdaságtól a politikai körzet adókat nyer, amelyért hűtel teremtés révén tőkét kap a politikai körzet. Nem szabad ezt úgy érteni, hogy valamiféle kifejezett tranzakciók mennek végbe, amik szerződések formáját öltik. Ugyanez áll a körzetek közötti szolgáltatásokra és ellenszolgáltatásokra is. Soha sem szabad elfelejteni, hogy a gazdaság és a többi alrendszere a társadalomnak merőben absztrakt rendszerek, és szerintem hogy társadalomról társadalomra miféle csoporttípusok szerepelnek, és hogy az intéz-

ményesített szervezeti érintkezések mifélek. A változatosság skálája igen nagy. Ez alkalommal egy nevezetes szakkifejezést vezet be a rendszer, amely az absztrakt funkcionális rendszerek között történő efféle tranzakciókat kölcsönös cserének (inter-change) ~~nevezi~~ nevezi el. Ezek mindenféle fokozaton és a dolog természete szerint a legkülönbözőbb körülmények között történhetnek. Mivelhogy a társadalmi folyamat valósága e teóréma nyomán a kölcsönös cserék beláthatatlan sorozatává alakul. A gazdaságtörténetest nem feltétlenül elégítheti ki a gazdaság-szociológiának ez a merész kezelése. Érdeklődése többek közt arra irányul, hogy mely empirikus jelenségek a társadalomnak azok, amelyek a gazdaságot teszik ki. E helyett aspektus definíciókkal kell megelégednie. A gazdaságteória ezzel megelégedhetik, de a gazdaságtörténetész nem. Ha jogos az a nézete, hogy a gazdaság a társadalom egészében helyét változtatja a történelem folyamán, akkor elkerülhetetlen az a kérdés hogy honnét hová változik. Erre aspektus definíció kielégítő választ nem adhat, mert az nem identifikálja empirikusan sem az egyik, sem a másik helyet. Az új szociológia maga is elismeri, hogy a társadalmi al-rendszerek környezete a többi alrendszerből áll. Mind jobban terjedő metaforával ma már sokan ezt úgy fejezik ki, hogy a gazdaság be van ágyazva nem-gazdasági környezetébe. Ezt a helyzetet a kölcsönös csere k-pzete már csak azért sem fedi, mivel hogy a csere távolról sem általános jelensége a társadalmi folyamatnak mert az csak a piaci társadalomban bír univerzalitással.

ményesített érintkezések mifélek, a változatosság igen nagy. Ez alkalommal egy nevezetes szakkifajezést vezetnek be írónk, amennyiben a funkcionális rendszerek között történő absztrakt tranzakciókat kölcsönös cserének (inter-change) nevezik el. Ezek a cserék funkcionális absztrakciók és a dolog természete szerint a legkülönbözőbb körülmények között történhetnek. A társadalmi processzus az absztrakt funkcionális egységek közötti határ-cserék útján folyik le. Az empirikus gazdaságtörténészt alig elégítheti ki a gazdaság-szociológiának ez a merész koncepciója. A gazdaságtörténész érdeklődése többek között arra irányul, hogy mely empirikus jelenségei a társadalomnak azok, amelyek a gazdaságot kiteszik. E helyett a gazdaság vagy a kormány aspektus-definícióival kell megelégednie. A gazdaságteoretikus ezzel beérheti, de a gazdaságtörténész alog. Ha a gazdaság a társadalom egészében helyét változtatja a történelem folyamán, akkor a kérdés elkerülhetetlen, hogy honnét hová változtatja. Erre a gazdaságnak aspektus-definíciója kielégítő választ nem adhat, mert nem identifikálja sem az egyik, sem a másik helyet. a parsonsi szociológia elismeri, hogy a társadalmi al-rendszereket a többi al-rendszer környezi. Ma már sokan ezt úgy fejezik ki, hogy a gazdaság be van ágyazva nem-gazdasági környezetébe. De ezt a helyzetet a kölcsönös csere képzete már csak azért sem fedi, mivel hogy a csere jelensége csak a piaci társadalomban univerzális. A gazdaságtörténelem, amely a gazdaság változó helyét a társadalomban kutatja, az efféle gazdaságszociológiát alig használhatja.

A szocializmus. például, ma éppen az ismeretek és perspektívák olyasforma tágulását kívánja meg, ahol a piaci -s piactalan gazdaság határai akár belülről, akár kívülről érintkeznek. Hol a kapitalizmus tervgazdasági elemeket kényszerül bevezetni, túlságosan elpiacosodott világában, hol a szocializmus terv-

gazdasági diadalát szándékszik tökéletesíteni piaci elemek ~~működésén~~ tervszerű bevonásával; akár az elmaradt államok, ahol piaci és nem-piaci elemek versengnek, emitt is, amott is a legnagyobb elfogulatlansággal kell számbavetnünk az egyetemes gazdaságtörténelem szociológiailag modernizált tanulságát. Miben áll ez?

Az elméleti haladásnak az egyetemes gazdaságtörténelem terén beleértve a primitív és az ókori gazdaságokat, arra kell irányulnia hogy megvilágosítsa a gazdaság változó helyét a társadalomban.

Az ehhez szükséges merőben új fogalmi rendszer megteremtéséhez kiindulópontul nem szolgálhatott más, mint magának a gazdaságnak népszerű képzete és az azon alapuló vulgáris, vagyis kritikátlan fogalma a gazdaságnak, amely nem egyéb két teljesen kelütő fogalom összetételénél. Ezek a gazdaságosság és az anyagiasság. Logikai természetük szerint az előbbi formális, a másik szubsztanciális. A formális fogalom a racionális vagyis a cél-eszköz szerint organizált cselekvés logikájába tartozik, a szubsztanciális értelem nem egyéb mint az ember materiális érdekköre. A gazdaságosság a tudomány és technika majdnem minden terére alkalmazható képzet; az anyagszerűség terére alkalmazva, a gazdaság köznapi képzetét eredményezi. Hogy ez kétféle fogalmat tartalmaz, magában véve nem hiba. Számos fogalma a fizikának ilyen vegyes képzésű fogalom; a hiba ott van, ha a használata kritikátlanul történik.

A vulgáris fogalom kritikátlan használatának a következményei vészesek, ugyanis a piacgazdaság köznapi képzetét öntudatlanul kivetíti az antropológiába, az ókori történelembe, és a középkoréba amelyben piacok ugyan voltak, de szűkebb értelemben vett piaci rendszer nem.

A kutatás célja tehát olyan fogalmait az ú.n. csereintézményeknek konstruálni, amelyek a kereskedelem formái és a pénz-

használatok és a piaci elemek nem a piaci rendszer függvényei.

Operacionális meghatározások segítségével ezt a feladatot sikerült megoldani. A hagyományos képzetek a kereskedelem és a jószágoknak az árak irányítását követő mozgásai voltak, a piacon keresztül. A pénz mint csereeszköz ezt a mozgást elősegítő uniformis tárgyakból állt. Kereset, kínálat és ár pedig a piaci mechanizmus rendszertképző elemei.

Mik az antropológia és az ókori gazdaságtörténelem egyeztetett eredményei a három csereintézmény tekintetében? Kitűnt, hogy ezek nem közös töről szakadt intézmények, hanem önálló és független eredetű fejlemények. A kereskedelem és a pénz magánukban korban a társadalommal magával vetekszenek, míg a piac későbbi jelenség (a piaci rendszerről nem is szólva, amelyet csak a modern kor fejlesztett ki.) A modern világ uralkodó legendája, amely valamelyes mitikus cseréből származtatta a kereskedelmet, alapvetően helytelen volt, csakúgy a pénzt mint csereeszközt értelmező tizenkilencedik századi antropológia.

Az antropológia és a történelem közös eredménye, hogy a kereskedelem és a pénz nem közös töről szakadt intézmények, hanem önálló és független eredetű fejlemények. A kereskedelem és a pénz magánukban korban a társadalommal magával vetekszenek, míg a piac későbbi jelenség (a piaci rendszerről nem is szólva, amelyet csak a modern kor fejlesztett ki.) A modern világ uralkodó legendája, amely valamelyes mitikus cseréből származtatta a kereskedelmet, alapvetően helytelen volt, csakúgy a pénzt mint csereeszközt értelmező tizenkilencedik századi antropológia.

De a három csereintézmény gyökerei még egy másik viszonylatban is kettősek, egymától független kül- és beltársadalmi eredeteik vannak: Bel- és külkereskedés; belső és külső pénz; valamint belső és külső piaci helyek más-más szociológiai vonalon fejlődnek.

Max Weber jegyezte meg, hogy Európában csak a kapitalizmus korában szövődnek össze a bel- és a külkereskedelem; már Rostovtzeff a görög és hellenisztikus polis bel- és külpénzeit különböztette meg; Thurnwald és már antropológusok megkülönböztették a

azígettengerek társadalmi közt dívó parti cserhelyeket a társadalmon belüliektől.

Tehát kereskedelem, pénz és piaci rendszer nem csak hogy nem mindannyian egy töről, a piac tövéről, származnak, hanem mindhármuk két szociológiailag ellenkező irányból induló fejlődés eredménye.

A gazdaság-szociológiai helyzet az Egyesült Államokban megérdemli az Európában megnyilvánuló érdeklődést. Hogy igen absztrakt az csak annyit tesz, hogy a parsonsi szociológia teoretikus konstrukcióval bőven operál. A gazdasági szociológia amely jogosan Smelser nevéhez fűződik, hivatott lett volna egy empirikus alkalmazása révén igazolni azon teoretikus konstrukciók jogosultságát; de ezt a köznézet szerint éppenséggel nem terre, inkább gyanút keltett az általános szociológia értékében. Az igazságos méltatás azonban kénytelen elismerni hogy itt nem tendenciózus reakciós ál-tudományról van szó. Smelser csak nemrég az Ipari Forradalomról írott könyvében elítélte a J.H. Clapham óta Angliában divatos cambridge-i irányzatot, amely szerint az ipari forradalmat csak idézőjelben szabad ~~minthint~~ említeni, minthogy a korai kapitalizmusnak az 1820-as éveket megelőző félszázadában az átlagbérek emelkedtek. De az is tény, hogy a gazdaság szubsztantív definícióját, amelyet a columbiai gazdaságtörténészeknek, antropológusoknak és szociológusoknak egy iskolája következetesen pártol, a tradicionális közgazdászok szinte egyhangúan az avult ~~minthint~~ Veblen féle institucionalizmussal azonosítják, ~~minthint~~ mert a piaci formális analízis monopóliumába rést ütött.

Modderterminus az aijja
fogalmazás és 3 mintája

(a) igazság definicioja

(b) 3 esetenként m. piaci for.
nem u u

(c) gardony 3 mintája

{
kés
pauz
menet
}

Másodszor: A gardasági
kintatás Tarjai mik
voltak:

5

Babylon
Dahomey

Sok szó van egy ~~három~~ nemzetközi
fogorrat indításáról amely a
Kolexistencia nyitása volna
hivatott szolgálni. A hídegy Ezt
háború szünetétől azonnal
~~készítve~~ ~~mozdítani~~ elő hogy
felkészítve ama ^{nagyakaratú} ~~hatalmas~~
~~kezesek~~ ^{problema} ~~hagy~~ való sajközösítés
ra, amelyek a hídegy háború
szüneti eseten szűkegykepen
felmerülnek.

anthropologieai es

[illegible]

Beszégetés két fele (az északi szociá-
logiáról, az észak szociológiájáról, a mai
a gardasági tudományok között tartozik.
A minap alkalommal volt a persons
szociológiát bemutató, ma a
a columbián egyetemen 1948 óta
foglalkoznak a gardasági történelem köré
fogó, szociológiai
szob.

E körül "beszéd" csak
konkrét anyaggal lehet. Ilyen
"anyagok" voltak oldalról is nyit-
hatók. Először hol tart a
társadalmi tudományok körében
a kétfele tárgy a nevesítés
az E. A.-ban?

Másodszor; mire köz-
pontult a kutató a gardasági
irányzatban? Philos. Bulletin (A)
Harmadik, mielő
eredményre? (Phil. Soc. Bulletin (B))
Ha az előzőkkel egy
Kisart, szintén

Negyedre, az előző
igazi beszélgetés tárgyához, Mit
jelentenek ezek az eredmény-
törvények a szociológiai érde-
lődések világában? Az elismert
történelmi problémák számára?
az antropológiának a világ-
szemlélet nézőpontból?

"Első rész" (B): A munkalatról történő beszámoló

Bevezetés a M.T.A. szociológiai osztályán

~~a gasdardly helye in tarsadalmunkban~~

(9) A kereskedelmi kifizetésekkel és juttatásokkal kapcsolatos iratok, 1948-1958-ig tartó időszakban.

erediter, 1948-1958-12 intesti - claimet

1948 —
1952 19

Kerr 1889 (1) neptunia Column base - Monilodes
terrestrial suberosus 208

Signed Wassilios at the High Research in the
Bureau of Conduct Research

6. Sciences 27 ~~1953~~ 1953-1958 a total depth

the economic ~~effects~~ of institutional changes

~~Nem pontos~~ ~~Ce~~ ~~lások~~ ~~ezek~~ ~~pl.~~

A gardagap vallozo hana
to 1 no exatemes Gas dasa, hirtucl

to mean minist

"Elev. 120" (C) A 120 envelopes

9. "A gazdaság mint a társadalom alrendszere"
A/fejezet/kezdeté:

A/fejezet/kezdet:

(p. 202) „Minden társadalomnak strukturális alrendszere között van az,

amelyet szakszerűen úgy nevezünk hogy a rokonsági rendszer (kinship)

Általános funkciójában funkciói a rokoniági rendszernek a szocia-

záció és a feszültségek kezelése , amelyet a társadalmi minta

fenntartásának az alrendszerében helyezik azt. (pattern maintenance).

De ahogy láttuk, különöleges rokonsági rendszerekben egyéb funkciói

is vannak - pl. gazdaságiak és politikaiak. E tekintetben tehát a

rokonsági rendszer mint a többi strukturális al-rendszer a négy

funkcionális alrendszert keresztezi Olyan strukturális al-rendszer

amelynek a funkciói kizárólag gazdaságiak volnának, nem létezik.

A gazdaságot tehát úgy kell tekintenünk, mint a társadalom egyik

funkcionális alrendzerét. "

A 10. fejezetben fogjuk részletesen tárgyalni a különböző

